

REGIONALNE KARAKTERISTIKE TOKA I PROBLEMA ŠKOLOVANJA MALOLJETNIH DELINKVENATA U REPUBLICI HRVATSKOJ¹

Zdravka Poldrugač

Pregledni članak

Fakultet za defektologiju
Sveučilišta u Zagrebu

UDK: 343.9

Sažetak

Rad sadrži velik broj naših i stranih istraživanja koja tretiraju povezanost poteškoća u toku školovanja i maloljetničke delinkvencije.

Navedena istraživanja ukazuju na pozitivnu povezanost između neuspjeha u školovanju i kriminaliteta djece i maloljetnika, odnosno što su izraženiji poremećaji u ponašanju i što su teži modaliteti i učestalost delinkventne aktivnosti, to je u pravilu i uspjeh u toku školovanja maloljetnika više poremećen.

U radu je naveden i niz istraživanja koja ukazuju na veću ili manju povezanost pojedinih obiteljskih prilika i poteškoća u toku školovanja.

Posebna pažnja posvećena je i karakteristikama teritorija, a navedena istraživanja uglavnom potvrđuju tezu da poremećaji toka školovanja uglavnom slijede teritorijalnu distribuciju kriminaliteta. U radu su vrlo detaljno navedeni osnovni rezultati istraživanja toka školovanja maloljetnih delinkvenata sa područja četiriju regija u Republici Hrvatskoj.

KLJUČNE RIJEČI: školovanje / maloljetni delinkventi / teritorij /

UVODNA RAZMATRANJA

Tok školovanja maloljetnika delinkventnog ponašanja oduvijek je pobuđivao pažnju istraživača, jer se radi o vrlo pouzdanom indikatoru adaptacije na socijalnu sredinu. U gotovo svim istraživanjima utvrđeni su poremećaji u toku školovanja onih maloljetnika koji su se slabo prilagodili sredini u kojoj žive, a to je naročito evidentno kod onog dijela omladine koji je došao u sukob s krivičnim zakonom. Poremećaji u toku školovanja nisu, naravno, sami po sebi uzrok delinkventnog ponašanja, ali su zato njegov vrlo tvrdokorni i uporni pratilac. U

multikauzalnoj etiologiji kriminaliteta njemu pripada tek jedan djelić. Nema sumnje da veći dio pripada primarnoj socijalnoj sredini maloljetnika, jer su tu eventualni uzroci kriminala daleko prisutniji, odnosno, u primarnoj socijalnoj sredini maloljetnika generiraju se odlučni činioci koji će odrediti i tok njegovog školovanja. Nepovoljna konfiguracija socijalnog polja ne pruža podstrek za razvoj sposobnosti, radnih navika, stjecanja znanja i vještina, svega onoga što je nužno potrebno za socijalnu adaptaciju, odnosno za udovoljavanje zahtjevima koje društvo postavlja pred maloljetnika.

¹ Ovaj rad je dio projektnog zadatka istraživanja "Utjecaj socijalnih činilaca na razvoj kriminaliteta Republike Hrvatske" (glavni istraživač Dr Mladen Singer), koje financira Ministarstvo znanosti, tehnologije i informatike, a realiziraju ga Fakultet za defektologiju - Odsjek za socijalnu pedagogiju - Sveučilišta u Zagrebu i Fakultet kriminalističkih znanosti Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske.

Nepovoljnu konfiguraciju socijalnog polja, nadalje, karakterizira i emocionalna napetost i hladnoća, sociopatske pojave, te su poremećaji ljudskih odnosa daljna nepovoljnost koja ima svoj doprinos u budućnoj kriminalnoj aktivnosti maloljetnika. Također određenog udjela u kriminalnoj aktivnosti ima i struktura ličnosti maloljetnika. Iako se znanstvenici spore oko endogenih i egzogenih utjecaja u formiranju osnovnih dimenzija ličnosti, neosporno je da primarna socijalna sredina u kojoj maloljetnik odraste u velikoj mjeri određuje strukturu njegove ličnosti, dajući pojedinim dimenzijama predominaciju i na taj način povećavajući ili smanjujući vjerojatnost kriminalne aktivnosti.

Veći broj istraživanja u našoj zemlji i u inozemstvu pokazuje da postoji pozitivna povezanost između neuspjeha u školovanju i kriminaliteta djece i maloljetnika. Tako je ispitivanje odnosa obrazovne i kronološke dobi na raznim uzorcima štíćenika odgojnih i preodgojnih zavoda u Hrvatskoj, pokazalo da obrazovna dob zaostaje za kronološkom dobi u prosjeku između jedne i dvije godine (Dobrenić, 1967.). Dell (1963.) je utvrdio značajnu povezanost između zaostajanja (neuspjeha) u školi i delinkventnog ponašanja. Neuspjeh u školi vrlo je jak izvor frustracija, i jedan o čestih oblika kompenzacije skretanje je k asocijalnim i antisocijalnim oblicima ponašanja. Bayer i Kljajić (1974.) su pomoću kanoničke diskriminativne analize ispitivali razlike između triju grupa djece formirane prema težini delikta. Najizrazitije zaostajanje u toku školovanja utvrđeno je u grupi djece koja su počinila najteža krivična djela. Conger i Miller (1966.) su na osnovi procjena nastavnika utvrdili da su maloljetni delinkventi u usporedbi s maloljetnim nedelinkventima slabije adaptirani u školskim situacijama, da postižu slabiji školski uspjeh, da su im radne navike slabije razvijene, da pokazuju veću emocionalnu nestabilnost i da češće ispoljavaju neprihvatljive oblike ponašanja. Cervantes (1967.) je došao do zaključka da je vjerojatnost delinkventnog ponašanja deset

puta veća u populaciji maloljetnika koji su napustili školovanje nego u populaciji maloljetnika koji redovito polaze školu. Što su izraženiji poremećaji u ponašanju i što su teži modaliteti i učestalost delinkventne aktivnosti, to je u pravilu i tok školovanja (uspjeh u školovanju) maloljetnika više poremećen i obrnuto (Vrgoč, 1977; Poldrugač, 1980.). Petrović i Radovanović (1972; 1977.) su utvrdili da postoji pozitivna povezanost između intenziteta bježanja od škole i broja i težine počinjenih krivičnih djela. Više bježe od škole oni maloljetnici koji su češće ponavljali razrede i oni koji su u toku školovanja općenito pokazali slab školski uspjeh. Prema rezultatima tih istraživanja bježanje od škole je u uskoj vezi sa teritorijalnom mobilnošću obitelji (sa sela ili manjeg mjesta u grad) i teškoćama adaptacije u novoj socio-kulturnoj sredini. Osim toga i zahtjevi koji se u školi u urbanim uvjetima postavljaju pred maloljetnike složeniji su, ne samo zbog toga što je sistem ocjenjivanja stroži, nego i zbog toga što maloljetnik često počinje polaziti neku srednju školu nakon dolaska u grad. Etiologija bježanja od škole vrlo je složena, a od važnijih činilaca mogu se nabrojiti slijedeći koji, u zavisnosti od konkretne situacije, mogu imati veći ili manji utjecaj: nedovoljno razvijene intelektualne sposobnosti, nepostojanje radnih navika, nepovoljna uža socijalna sredina, negativni stavovi prema školi i nastavnicima, poremećaji u konativnoj strukturi ličnosti (npr. smanjena kontrola nad agresivnim ponašanjem, niski prag frustracione tolerancije, povišena anksioznost i sl.), poremećeni odnosi u obitelji (emocionalna hladnoća), socio-patološke pojave u užoj socijalnoj sredini, nepostojanje ili vrlo mala kontrola roditelja ili staratelja nad maloljetnikom, nepovoljne ekološke karakteristike teritorija na kojem živi maloljetnik (postojanje devijantnih grupa, socio-patoloških pojava, nepostojanje organiziranih sadržaja za provođenja slobodnog vremena, loši stambeni uvjeti itd.), teškoće adaptacije na novu socio-kulturnu sredinu nakon migracije itd.

Svi navedeni faktori stoje u međusobnim višim ili nižim vezama. Prema rezultatima navedenih istraživanja, bježanje od škole je u najvećoj vezi sa stavom prema školi i radu, sa uspjehom u školi, sa socijalnom adaptacijom maloljetnika, sa spremnošću prihvatanja institucionalnih normi ponašanja i sa vremenom prvog mijenjanja škole (što je maloljetnik ranije mijenjao školu to je veća vjerojatnost bježanja od škole). Geografska i socio-kulturna mobilnost obitelji ima to nepovoljnije djelovanje što je učestalija. Maloljetnici sa većim brojem promjena mjesta boravka češće su ponavljali razrede, slabije su učili, pokazivali manju spremnost da idu u školu, školu su ranije napuštali, ispoljavali su negativnije stavove prema školi (također i prema radu u vlastitoj obitelji) i češće su pripadali delinkventnim grupama. Postoji velik broj radova koji analiziraju razne posljedice ubrzane industrijalizacije i urbanizacije koje poprimaju značenje kriminogenih faktora. Jedna od najviše istraživanih pojava iz tog kruga je svakako migracija stanovništva. Dolazak u novu sredinu stavlja prd migrante mnogostruke zahtjeve. U prvom redu, potrebna je adaptacija na uvjete života u novoj sredini, na socio-kulturne standarde koji u njoj postoje. Promatrajući migracije u cjelini, može se zaključiti da one imaju kriminogeni značaj za djecu i maloljetnike. Taj efekat one ne ispoljavaju neposredno, već kroz niz pratećih pojava kao na primjer: teškoće adaptacije na novu sredinu, loši uvjeti stanovanja, loši uvjeti rada, sukobi u užoj socijalnoj sredini, slabljenje kontrole nad maloljetnikom itd. Svi navedeni negativni efekti migracije djeluju na maloljetnika i postaju potencijalni izvori konflikata maloljetnika i škole. Malewska (prema Bujanović-Pastuović, Mejovšek, Uzelac, 1984.) je utvrdila da su djeca migranata izloženi školskom neuspjehu od djece ne migranata. Neuspjeh u školi i na taj način umanjene prilike za profesionalni uspjeh, znatno povećavaju vjerojatnost usvajanja delinkventnih modela ponašanja, jer se aspiracije koje ne mogu biti ostvarene u nekom društveno korisnom zanimanju

prebacuju tamo gdje to mogu, ali često puta na način koji društvo ne tolerira.

Da je uspjeh u toku školovanja zaista od značaja za daljni životni put mlade osobe, potvrđuje i analiza usporedbe skupina adolescenata od kojih su jedni tokom ranijeg školovanja ispoljavali izrazite poteškoće u učenju, a drugi nisu imali tih poteškoća (Pihl i Mc Larnon, 1984.). Pokazalo se da su adolescenti koji su ispoljavali neuspjeh u učenju procjenjivani negativnije na području stavova o samome sebi, delinkvencije, fleksibilnosti, socijalnosti i mogućnosti socijalizacije.

Općenito se može zaključiti da je tok školovanja maloljetnika visoko povezan s integracijom maloljetnika u društvu. Što su izraženiji poremećaji u ponašanju i što su teži modaliteti i učestalost delinkventne aktivnosti, to je u pravilu tok školovanja maloljetnika više poremećen i obrnuto.

Pozitivan stav prema školi i radu i dobar uspjeh u školi ili na radnom mjestu smatraju se izuzetno važnim indikatorima resocijalizacije u postpenalnom razdoblju. Kovačević (1976.) je na uzorku od 459 maloljetnika, reprezentativnom za teritorij Jugoslavije, analizirao efikasnost resocijalizacije u postpenalnom razdoblju. Utvrdio je da postoji devet homogeniziranih skupina maloljetnih delinkvenata koje se mogu svrstati u tri osnovne grupe: relativno dobre, relativno osrednje i relativno slabe postpenalne socijalne integracije. Utvrđeno je da dobar uspjeh u radu ili školovanju izrazito prevladava u taksonima relativno dobre postpenalne socijalne integracije.

Institucionalne sankcije češće se predlažu i izriču onim maloljetnicima koji su školovanje prekinuli zbog lošeg učenja (kako bi im se, uz ostalo, omogućilo i završavanje škole i postizanje neke kvalifikacije) (Singer Momirović, Kovačević, 1976.). Za maloljetnike koji su redovno završili školovanje češće se predlažu izvaninstitucionalne sankcije, a također i obustave krivičnog postupka. Prema tome, moglo bi se zaključiti da uspjeh u toku školovanja utječe na

donošenje prijedloga javnog tužioca i odluku suda. Međutim, budući da uspjeh u školovanju zavisi od mnoštva faktora, a u prvom redu o povoljnosti uže socijalne sredine, teško je ocijeniti i utvrditi parcijalni doprinos toka školovanja u donošenju prijedloga javnog tužioca i donošenja odluke suda. Osobe koje imaju nisku razinu obrazovanja i koje su u toku školovanja pokazale slab uspjeh, češće čine krivična djela u bijegu i krivična djela protiv života i tijela (ti se delikti češće susreću kod punoljetnih osoba). Također je uočeno da se češće izriču institucionalne sankcije onim maloljetnicima koji su nedisciplinirani u školi ili na radnom mjestu. Tako su Kovačević, Singer i Momirović (1974.) uspoređivali težinu izrečenih sankcija maloljetnim počiniocima krivičnih djela i njihovo ponašanje u postpenalnom razdoblju. Rezultati istraživanja pokazuju da postoji negativna povezanost između težine izrečenih sankcija i uspjeha u školi ili na radnom mjestu. Maloljetnici koji su bili podvrgnuti institucionalnom tretmanu pokazivali su znatno manji interes prema nastavku školovanja, manje pozitivan stav prema školi, kao i slabiji školski uspjeh u odnosu na one maloljetnike koji su bili podvrgnuti izvaninstitucionalnom tretmanu. Ovi nalazi ne govore toliko u prilog uspješnosti izvaninstitucionalnog tretmana koliko ukazuju na neusporedivo veću nepovoljnost uže socijalne sredine kao i općih karakteristika onih maloljetnika koji su upućeni u zavodski tretman. Potvrdu te konstatacije možemo naći i u istraživanju Z. Poldrugač (1982.), koja je na uzorku od 628 maloljetnika otpuštenih iz odgojnih zavoda i domova za preodgoj u Republici Hrvatskoj, utvrđivala povezanost između toka i uspjeha u školovanju ili zaposlenju maloljetnih delinkvenata prije i poslije zavodskog tretmana. Kanonička korelaciona analiza I. i II. sklopa varijabli pokazala je da među njima postoji pozitivna značajna povezanost, što znači da se tok i uspjeh u školovanju ili zaposlenju prije zavodskog tretmana nije bitno izmijenio u razdoblju poslije tretmana,

te će oni maloljetnici koji su prije tretmana bili uspješniji u školi ili na poslu ostati takvi i poslije tretmana, a oni koji su bili manje uspješni neće se bitno promijeniti niti poslije zavodskog tretmana.

Slične rezultate, ali na uzorku maloljetnih delinkvenata kojima je izrečena odgojna mjera pojačane brige i nadzora, dobila je i J. Bašić (1990.). Ispitujući relacije između školovanja ili zaposlenja maloljetnih delinkvenata prije izricanja odgojne mjere pojačane brige i nadzora i procjene uspješnosti tretmana u okviru te mjere, autorica zaključuje sljedeće: što je bio uspješniji tok obrazovanja i uspjeh, mjereno većim brojem završenih razreda osnovne ili srednje škole, to je veća šansa za ukupan uspjeh odgojne mjere pojačane brige i nadzora. Prema tome, naglašava autorica, kao jedan od značajnih kriterija za izricanje odgojne mjere pojačane brige i nadzora, a time vjerojatno i ostalih izvaninstitucionalnih odgojnih mjera, stoji relativno povoljan tok i uspješnost obrazovanja maloljetnika, naravno u cilju uspješnog završetka ove odgojne mjere.

1. POREMEĆAJI U PONAŠANJU

Kao posljedica nepovoljne konfiguracije primarnog socijalnog polja, često se javlja i otežana integracija djece u širu socijalnu sredinu, uz postojanje različitih poremećaja u ponašanju. U populaciji djece i maloljetnika koji su već došli u sukob s krivičnim zakonom najčešće se susreću slijedeći poremećaji u ponašanju: skitnja, bježanje od kuće, iz škole ili odgojne ustanove, agresivnost, pretjerano konzumiranje alkohola, tapkarenje, prosjačenje i druženje s asocijalnim osobama. Uz poremećaje u ponašanju često dolazi i do javljanja poremećaja u toku školovanja. Očigledno je da se osobe koje manifestiraju poremećaje u ponašanju teško prilagođavaju zahtjevima koje pred njih postavlja škola. Jednim bi se dijelom krivica mogla prebaciti i na školu, koja kao institucija zadužena i za odgoj svojih polaznika previše inzistira na

obrazovanju, a još uvijek se premalo bavi problemima odgoja. Zanemarujući teške obiteljske prilike djece asocijalna ponašanja i sankcionirajući njihovo neznanje, a ne provodeći adekvatnu odgojnu aktivnost, problemi djece asocijalna ponašanja postaju još teži. Javlja se odbojnost prema školi i gubi se motivacija za učenje.

Mijenjanje škole, ponavljanje razreda, bježanje iz škole i prekidi u toku školovanja dobro su međusobno povezani, što ukazuje na složenu međusobnu zavisnost tih pojava. Tako je Poldrugač (1981.) utvrdila da se intenzitet jedne od spomenutih pojava može lako dovesti u vezu s učestalosti javljanja drugih devijantnih oblika odnosa prema školi. Na primjer, uočeno je postojanje povezanosti između ponavljanja razreda s jedne, te mijenjanja i učestalosti mijenjanja škole s druge strane, i to tako da osobe koje su mijenjale školu ili su je često mijenjale, u znatno većoj mjeri pariticipiraju među onima koji ponavljaju razred. Rezultati istraživanja Petrovića i Radovanovića (1977.) pokazali su, između ostalog, da češće bježe iz škole maloljetnici koji su više puta ponavljali razrede, odnosno koji su tokom školovanja pokazivali slabiji uspjeh. Rezultati su, nadalje, pokazali da negativni stavovi prema školi dovode do veće učestalosti bježanja iz škole. U pogledu mijenjanja škole, korelacije su pokazale da je bilo više bježanja kod maloljetnika koji su počeli mijenjati škole u ranijim razredima školovanja, nego kod onih koji nisu mijenjali školu ili koji su to činili u kasnijim razredima.

Mnoga istraživanja, kao što smo već naveli, ukazuju na to da ona djeca i maloljetnici koji su izvršili jedno ili više krivičnih djela i koji manifestiraju razne oblike poremećaja u ponašanju, zakazuju u izvršavanju školskih obaveza. Može se, dakle, zaključiti da je poremećaj toka školovanja veći kod onih maloljetnika koji manifestiraju poremećaje u ponašanju, nego kod onih koji ne manifestiraju takve poremećaje. Prema tome, postojanje blažih poremećaja u ponašanju uz delinkventnu aktivnost, kao jednu od težih

oblika poremećaja u ponašanju, ukazuje na teže poremećaje u ličnosti i socijalnoj sredini i na veću vjerojatnost konsolidiranja asocijalnih i antisocijalnih modela ponašanja, odnosno na veću vjerojatnost kriminalne karijere. Među poremećajima u ponašanju najteže se posljedice po obrazovni proces djece i maloljetnika (prema Bujanović-Pastuović, Mejovšek, Uzelac, 1984.) javljaju kod djece koja se odaju skitnji noću i skitnji izvan područja grada, bježanju iz ustanove, agresivnom ponašanju, pretjeranom konzumiranju alkohola i prosjačenju.

Rezultati istraživanja "Fenomenološke, demografske i socijalne karakteristike kriminaliteta djece i maloljetnika na području Republike Hrvatske" (Singer, Poldrugač, Mikšaj-Todorović, 1987.) ukazali su također na povezanost između pojedinih oblika poremećaja u ponašanju i narušenog toka školovanja maloljetnih delinkvenata. Sve kroskorelacije promatranih varijabli su pozitivne, a najveću povezanost s varijablama narušenog toka školovanja imaju varijable koje se odnose na skitnju, bježanje od kuće, iz ustanove, prosjačenje i druženje s asocijalnim osobama.

Skitnja kao najprisutniji oblik predelinkventnog ponašanja od značajnog je utjecaja na javljanje poteškoća u toku školovanja. Sve skupine djece i maloljetnika koje se odaju skitnji pokazuju zaostajanje u postignutoj obrazovnoj razini (Bujanović-Pastuović, Mejovšek, Uzelac, 1984.). Zaostajanje obrazovne u odnosu na kronološku dob, opća karakteristika maloljetnih delinkvenata, naročito je uočljiva kod onih koji se skiću (Grupa autora, 1982.). Sve veće prisustvo skitnje kod maloljetnih recidivista rezultira njihovom sve lošijom školskom situacijom (Vrgoč, 1977.).

Povezanost poremećenog toka školovanja, a osobito bježanja iz škole s bježanjem od kuće i iz ustanove, zapravo se generira iz istih izvora. Uglavnom se radi o djeci i maloljetnicima koji su imali vrlo nepovoljan tok socijalizacije u primarnoj socijalnoj sredini,

uslijed raznih nepovoljnih okolnosti kao što su: kraće ili dulje odsustvo jednog ili oba roditelja, razvod roditelja, poremećeni odnosi u obitelji, prisustvo socijalno-patoloških pojava u obitelji i sl. Ovo su čimbenici koji su odgovorni kako za prisustvo djece i maloljetnika u ustanovama, tako i za neuspjeh u njihovom školovanju.

Posjaćenje, relativno rijetka asocijalna pojava među djecom i maloljetnicima delinkventnog ponašanja, može se smatrati pouzdanim indikatorom nepovoljnih prilika u primarno socijalnoj sredini. Nepovoljnost primarnog socijalnog polja naročito se manifestira u poremećajima institucionalnog procesa odgoja i obrazovanja.

Druženje s asocijalnim osobama kao oblik poremećaja u ponašanju stoji u značajnoj vezi s poremećajima toka školovanja vjerojatno kroz utjecaj osoba asocijalnog ponašanja na izgradnji stavova maloljetnika prema školi i učenju. Vjerojatno se radi o direktnom provociranju zanemarivanja školskih obaveza, odnosno o utjecajima koji umanjuju ili čak odriču značaj školovanja za učenika.

2. RECIDIVIZAM

Saznanja o recidivizmu, odnosno kriminalnom povratu, prijavljene djece i maloljetnika imaju vrlo veliki značaj kako za procjenu stupnja ozbiljnosti i društvene opasnosti promatrane pojave delinkventnog ponašanja djece i maloljetnika, tako i za procjenu stupnja angažiranosti i efikasnosti različitih društvenih subjekata na suzbijanju i sprečavanju ove pojave.

Okolnost, naime, da je neka maloljetna osoba dva ili više puta prijavljivana kao počinitelj krivičnih djela može s jedne strane biti rezultat upornosti mlade osobe da delinkventnim ponašanjem razrješava neke svoje više ili manje svjesne ili nesvjesne potrebe, rezultat jače fiksiranosti na delinkventni model ponašanja, a može biti i posljedica pasivnog ili neadekvatnog stava sredine i različitih društvenih činitelja prema maloljetniku koji je jednom ranije već počinio

krivično djelo.

Ako je zaista recidivizam u najvećem broju slučajeva izraz intenzivnijeg poremećaja u ponašanju mlade osobe, očekuje se povezanost između ove pojave i poteškoća u toku školovanja. Narušen tok školovanja, naime, u većoj će se mjeri javljati kod one djece i maloljetnika koji su već ranije prijavljivani zbog počinjenog krivičnog djela. To se očekivanje temelji na saznanju da je kriminalni povrat u pravilu povezan s jače fiksiranim aberantnim ponašanjem, te da će stoga ta okolnost doći do izražaja i u narušenom toku školovanja maloljetnih delinkvenata. Nema dvojbe da zaista složeni stjecaj okolnosti objektivne i subjektivne prirode, koji utječe na nastajanje čitavog niza poteškoća u toku školovanja, istovremeno ima utjecaja i na stupanj fiksiranosti delinkventnog modela ponašanja djece i maloljetnika izražen u kriminalnom povratu.

Vrgoč je (1977.) izvršio ispitivanje djece i maloljetnika, recidivista u vršenju krivičnih djela, koji su tokom 1974. godine prijavljeni javnim tužiteljstvima na području Republike Hrvatske, s ciljem da ispita relacije između karakteristika školovanja maloljetnih recidivista i nekih karakteristika njihovih obiteljskih prilika, kao i karakteristika njihovog delinkventnog ponašanja.

Hipoteze tog istraživanja testiraju odnos određenih karakteristika delinkventnog ponašanja maloljetnih recidivista prema karakteristikama značajnim za školsku situaciju maloljetnika. Relacije između pojedinih karakteristika delinkventnog ponašanja i školovanja maloljetnika promatraju se i analiziraju izolirano. Međutim, autor naglašava da se kod određenog broja maloljetnih recidivista susreće stjecaj više faktora karakterističnih za delinkventno ponašanje koji u kombinaciji, tj. interakciji, sasvim sigurno daju novi smjer i novi karakter za istraživanje ovog značajnog fenomena.

Analizirajući relacije između školske situacije maloljetnih recidivista manifestirane nepolaženjem škole, napuštanjem

škole, ponavljanjem razreda, kao i bježanjem iz škole i obiteljskih prilika maloljetnika, proizlazi da intenzitet poremećenih obiteljskih odnosa utječe na intenzitet smetnji u školovanju, odnosno što su izrazitiji poremećaji u obiteljskim odnosima izrazitije će biti i napuštanje školskog procesa ili potpuno neobuhvaćanje tim procesom. Rezultati su pokazali da prisustvo svađa u obitelji maloljetnika otežava njihovu školsku situaciju, međutim kad se svađama u obitelji pridružuju i fizička razračunavanja školska situacija maloljetnika postaje još nepovoljnija.

Na osnovi relacija između školske situacije maloljetnih recidivista i alkoholizma koji predstavlja indikator socio- patološkog ponašanja u obitelji maloljetnika, utvrđeno je da alkoholizam u obitelji nepovoljno utječe na cjelokupnu školsku situaciju maloljetnika, i da zastupljenost ove pojave u većem opsegu i intenzitetu razmjerno isto nepovoljno utječe i na tok školovanja maloljetnika, osobito onda ako je alkoholizam prisutan kod više članova obitelji.

Nadalje, prema istom istraživanju, maloljetnici koji su delinkventno ponašanje počeli manifestirati u ranoj životnoj dobi, a nastavili su s tom aktivnošću i nakon 14. godine života, pokazuju nepovoljniju školsku situaciju od onih koji su krivična djela vršili samo prije 14. godine života. Isto tako, izrazito veliki broj maloljetnika koji delinkventno ponašanje započinju u ranoj životnoj dobi i dalje ga zadržavaju, znatno češće bježe iz škole. Analizom veze između bježanja iz škole i recidivizma po godinama, utvrđeno je da je bježanje maloljetnika iz škole prisutno kod velikog broja maloljetnika bez obzira na trajanje delinkventnog ponašanja, međutim prisustvo bježanja iz škole se povećava kad se radi o maloljetnicima čiji je recidivizam intenzivniji ili se manifestira kroz duže vremensko razdoblje. Slični rezultati dobiveni su na istraživanju maloljetnih delinkvenata u Zagrebu (Poldrugač, 1981.) koje je imalo za cilj utvrđivanje povezanosti između recidivizma

i njegovih modaliteta i mijenjanja škole, ponavljanja razreda, bježanja iz škole i prekidanja školovanja.

Rezultati su pokazali da je sama pojava kriminalnog povrata kao pojavnog oblika jače fiksiranosti asocijalnog i delinkventnog modela ponašanja mlade ličnosti, dobro povezana sa devijantnim odnosom prema školi izraženim u napuštanju školovanja. Maloljetni delinkventi koji napuštaju školovanje u mnogo većoj su mjeri recidivirali u vršenju krivičnih djela, recidivirali su u ranijoj dobi i intenzivnije od onih ispitanika koji nisu napustili školovanje. Utvrđena je, nadalje, relevantna povezanost između recidivizma i njegovih modaliteta i mijenjanja i učestalosti mijenjanja škole. Tako je kod ispitanika koji su dva ili više puta mijenjali školu nađena veća vjerojatnost da će postati recidivisti i da će više puta recidivirati, nego kod maloljetnika koji nisu mijenjali školu. Maloljetnici koji su dva ili više puta mijenjali školu nalaze se relativno dva puta češće među onima koji su kontinuirano recidivirali kroz barem dvije godine, nego među ispitanicima koji nisu recidivirali ili su recidivirali samo u jednoj godini.

Izučavajući ponavljanje razreda u relaciji s recidivizmom i njegovim modalitetima, utvrđeno je da ispitanici koji ponavljaju razred češće recidiviraju u vršenju krivičnih djela i da se među njima u većoj mjeri kumuliraju teži oblici recidivizma s izraženijim negativnim prognostičkim značajem, nego što je to slučaj kod onih maloljetnih delinkvenata koji nisu ponavljali razred.

U istom smislu utvrđena je i povezanost između bježanja iz škole i pojave prekidanja školovanje s fenomenom kriminalnog povrata i njegovim težim oblicima.

Petran je (1987.) na uzorku od 387 maloljetnih počinitelja krivičnih djela utvrdila da ih je 32,3% bježi iz škole, a 41,6% ponavlja razred. Ustanovljena je statistički značajna povezanost ovih dvaju oblika ponašanja s kriminalnim povratom ispitanika. Iako bježanja iz škole i ponavljanja razreda ima i

kod ispitanika koji su se prvi put pojavili kao počinioci krivičnih djela, i jedna i druga pojava najizraženija je u skupini maloljetnika koji su više puta činili krivična djela.

Izučavajući povezanost između kriminalnog povrata mladih s jedne i zanimanja i zaposlenja s druge strane, Lamnek (1982.) nalazi da među 132.552 prijavljena mlada delinkventa (bili su isključeni đaci i studenti) ima ukupno 33,2% povratnika, a u subuzorku prijavljenih bez zanimanja i zaposlenja bilo je 52% povratnika. Znatno veći udio mladih bez zanimanja i zaposlenja među povratnicima Lamnek pripisuje i njihovim znatno smanjenim mogućnostima da legalnim sredstvima zadovoljavaju svoje potrebe i želje, češćom pripadnošću marginalnim socijalnim skupinama s većom kriminalnom zarazom i diskriminacijom od strane instanca društvene kontrole i kriminalne detekcije (teorije etiketiziranja).

Veći broj istraživanja nedvosmisleno pokazuje da je tok školovanja onih mladih osoba koje devijantno reagiraju, a naročito onih koji vrše krivična djela, u pravilu poremećen. Poremećaji su to izraženiji što je delinkventna aktivnost tvrdokornija i upornija, tako da su u multirecidivista poremećaji u toku školovanja, može se reći, gotovo pravilo.

Tako je Mejovšek (1990.) analizirao povezanost između skupa varijabli recidivizma i skupa varijabli karakteristika školovanja na uzorku mladih punoljetnih počinitelja krivičnih djela.

Kroskorelacije varijabli recidivizma i školovanja iako nisu visoke jasno ukazuju da se uz registrirani kriminalitet djece i maloljetnika paralelno javljaju i poremećaji u toku školovanja. Posebno objašnjenje zahtijevaju pozitivne korelacije između stupnja radne osposobljenosti i prijava javnom tužiteljstvu u dječjoj dobi i maloljetništvu, kao i poduzetih krivičnih sankcija. Naime, na temelju dobivenih korelacija proizlazi da je nešto veća vjerojatnost da mlada punoljetna osoba, koja je prijavljena javnom tužiteljstvu zbog počinjenog krivičnog djela, ima

određeni stupanj radne osposobljenosti ako je recidivist, odnosno ako je njena kriminalna aktivnost već ranije registrirana i kada su poduzete krivične sankcije i to pretežno institucionalnog tipa. Objašnjenje autor nalazi u tome da se ovdje radi o ispitanicima ranije podvrgnutima tretmanu u toku kojeg su izučili neki zanat i na taj način stekli radnu osposobljenost. Drugim riječima, nerekidivisti, odnosno oni koji nisu otkriveni, jer su činili manje upadljive devijantne radnje u ranijem životnom razdoblju, nisu bili pod posebnim nadzorom društvenih organa i službi, niti su bili uključeni u tretman, te su u relativno manjem broju stekli formalnu kvalifikaciju.

U radu je, nadalje, primijenjena kanonička korelaciona analiza na skup varijabli recidivizma i skup varijabli karakteristika školovanja, kojom su izolirana dva para međusobno značajno povezanih kanoničkih faktora. Prvi par kanoničkih faktora ukazuje na povezanost recidivizma i poremećaja u toku školovanja. Drugi kanonički faktor u prostoru recidivizma opisuje one osobe koje su već suđene kao punoljetne osobe, a koje ranije u doba maloljetništva nisu bile uočene kao osobe s kriminalnim sklonostima. Taj par kanoničkih faktora upozorava na nedovoljnu pažnju i brigu društva prema onoj djeci i maloljetnicima koji ne manifestiraju vrlo izrazito delinkventno ponašanje, i koji stoga ostaju po strani od bilo kakve organizirane akcije, te nastavljaju s devijantnim ponašanjem i u punoljetnoj dobi postaju delinkventi s nezavršenom školom i bez radne kvalifikacije. Upravo ovaj dio populacije mladih, koji sigurno nije zanemariv, gdje latentno devijantno ponašanje može u kasnijoj dobi vrlo lako prijeći u kriminalnu aktivnost, između ostalog i nepostizanjem odgovarajućeg stupnja obrazovanja i radne kvalifikacije, zahtijeva smišljenu akciju svih segmenata društva. Očigledno je da u ovom dijelu populacije mladih izuzetno važno primarno socijalno polje za njihov psihosocijalni razvoj nije bilo niti povoljno niti dovoljno efikasno.

3. OBITELJSKE PRILIKE

Veći broj istraživanja pokušava utvrditi povezanost između cjelovitosti obitelji, njene veličine, socio-ekonomskog statusa, odnosa u obitelji i socijalno-patoloških pojava u obitelji s jedne strane i poremećaja u ponašanju i kriminaliteta djece i omladine s druge strane. Opći zaključak tih istraživanja jest da svako od navedenih obilježja obitelji može poprimiti kriminogeni značaj. Dobrenić, Poldrugač i Singer (1975.) dokazali su da cjelovitost obitelji sama po sebi nije nikakva garancija formiranja socijalno prihvatljivih modela ponašanja djece. No iako se u posljednje vrijeme proporcija maloljetnih delinkvenata povećala unutar cjelovitih obitelji, kao i obitelji prosječnog ekonomskog statusa, a što se pripisuje tzv. "krizi suvremene obitelji", cjelovitost obitelji je ipak vrlo važna kada se istražuje školski uspjeh maloljetnika. Tako su Cotić i dr. (prema Vrgoč, 1977.) utvrdili na području grada Zagreba, da u osnovnoj školi znatno bolji školski uspjeh postižu učenici iz cjelovitih obitelji. Necjelovitosti obitelji se još uvijek može pripisivati određen kriminogeni značaj, jer kako je pokazalo istraživanje recidivizma u Republici Hrvatskoj (grupa autora, 1980.), vjerojatnost, da će maloljetnik recidivirati značajno je veća u obiteljima u kojima nedostaje jedan ili oba roditelja.

Istraživanje "Fenomenološke, demografske i socijalne karakteristike kriminaliteta djece i maloljetnika na području Republike Hrvatske" (Singer, Poldrugač, Mikšaj-Todorović, 1987.) u dijelu koji se odnosi na povezanost poteškoća u toku školovanja i strukturalne cjelovitosti obitelji, pokazuje da je vjerojatnost nepovoljnog toka školovanja veća ukoliko je veća strukturalna poremećenost obitelji (nepotpuna obitelj, vanbračni status maloljetnika, odrastanje maloljetnika izvan obitelji, te veći broj braće i sestara).

Prema rezultatima većeg broja domaćih i stranih istraživanja kako u populaciji maloljetnih delinkvenata, a isto tako i u populaciji

nedelinkvenata podjednake dobi, utvrđeno je da postoji pozitivna povezanost između uspjeha u toku školovanja maloljetnika i visine socio-ekonomskog statusa obitelji iz kojih potječu. Povoljna uža socijalna sredina osigurava sve potrebne uvjete za razvoj djeteta, u njoj se kreiraju razni poticaji koji pobuđuju razvoj raznih sposobnosti i osobina ličnosti. U nepovoljnoj užoj socijalnoj sredini nema adekvatnih podražaja, ili ih ima tek u malom broju, te se sposobnosti i osobine ličnosti sporo i slabo razvijaju, a često ostaju i na razini dispozicija.

Istraživanja provedena na populaciji maloljetnih delinkvenata uglavnom se slažu u nalazima s istraživanjima na nedelinkventnoj populaciji. Međutim, ako se vrše neke usporedbe, može se uočiti da je socio-ekonomski status obitelji iz kojih potječu maloljetni delinkventi u prosjeku niži, ili da znatan broj maloljetnih delinkvenata dolazi iz uže socijalne sredine nešto nižeg socijalno ekonomskog statusa. Na osnovi navedenog moguća je hipoteza koja je više puta postavljena, a mnogi su je autori podizali čak i na razinu uzročne veze, da je slab uspjeh u školi (a to je tipična karakteristika maloljetnih delinkvenata) i zatim delinkventna aktivnost, posljedica niskog socio-ekonomskog statusa uže socijalne sredine, ili drugim riječima, posljedica niskog pasivnog socijalnog statusa. Ovako postavljenu hipotezu nije moguće potvrditi jer zanemaruje dokazani multikauzalitet delinkventnog ponašanja, te je nužna njena preinka, npr.: Socio-ekonomski status obitelji (pasivni socijalni status subjekta) ima određen utjecaj na pojavu delinkventne aktivnosti. Utjecaj socio-ekonomskog statusa uže socijalne sredine na status subjekta u socijalizacijskom subsistemu može se smatrati dokazanim, dok je taj isti utjecaj na javljanje maloljetničke delinkvencije već znatno manje dokazan. Najveća predikativna vrijednost za manifestaciju delinkventne aktivnosti može se postići ako stopimo zajedno obje navedene varijable: socio-ekonomski status obitelji i uspjeh u školovanju. Naime, nizak pasivni socijalni

status i neuspjeh u školovanju promatrani zajedno povećavaju vjerojatnost prognoze delinkventnog ponašanja. Prognoza delinkventnog ponašanja bit će još sigurnija ako tom skupu varijabli pridružimo npr. još i varijable: odnosi u obitelji i socijalno-patološke pojave u obitelji, te informacije o teritorijalnoj mobilnosti obitelji (Dobrenić, Poldrugač, Singer, 1975.).

Viskiđ-Štalec, Horga, Gredelj i Momirović (1975.) su analizirali kanoničku povezanost skupa psiholoških i skupa socioloških karakteristika maloljetnih delinkvenata. U psihološkom prostoru, prva kanonička varijabla bila je definirana iznad prosječnim intelektualnim statusom i poželjnom konstelacijom konativnih dimenzija. U socijalnom prostoru koji se odnosi na postpenalno razdoblje, prvu kanoničku varijablu definirale su obrazovna razina maloljetnika, obrazovna razina njegovog oca, kulturna razina mikrosredine, mogućnost školovanja maloljetnika i stečena profesionalna kvalifikacija. Dobiveni rezultati ukazuju na pozitivno djelovanje uže socijalne sredine višeg socijalnog statusa na razvoj ličnosti i tok školovanja. Maloljetnici koji imaju nepovoljnu strukturu ličnosti, i to naročito njen konativni dio, pokazuju slabiji uspjeh u školovanju, češće mijenjaju školu, a socio-ekonomski status njihovih obitelji je znatno niži.

U pogledu povezanosti toka školovanja maloljetnika i mobilnosti i socio-ekonomskog statusa njihovih obitelji istraživanje Singer, Poldrugač, Mikšaj-Todorović (1987.) je dalo slijedeće rezultate: školska situacija maloljetnih delinkvenata to je nepovoljnija što im roditelji imaju nižu školsku spremu i nižu kvalifikaciju, nadalje, ako se odgojem maloljetnika bavi netko drugi, a ne roditelji i ako je opći ekonomski status obitelji slab, odnosno vrlo loš. Mijenanje škole je, kao što se moglo i očekivati, dobro povezano jedino s doseljenjem obitelji u sadašnje mjesto boravka, s brojem promjena mjesta boravišta, te s varijablom o

bavljenju odgojem maloljetnika.

Očito se već na osnovi podataka o socio-ekonomskom i obrazovnom statusu roditelja učenika mogu identificirati rizične skupine koje nemaju jednake uvjete ni za savladavanje školskog gradiva, a niti za pozitivnu socijalnu integraciju. Nužno će se morati razvijati posebna metodologija rada s tim učenicima, te kadrovski i organizacijski preduvjeti za njenu primjenu.

Veći kriminogeni značaj od cjelovitosti i socio-ekonomskog statusa imaju odnosi u užoj socijalnoj sredini. Na raznim uzorcima maloljetnih delinkvenata dokazano je da su odnosi u njihovoj primarnoj sredini više ili manje poremećeni (npr. Dobrenić, Poldrugač, Singer, 1975.; Petrović i Radovanović, 1977.; Vrgoč, 1980.) Galeša, Gartner i Palir (1971.) su na općoj populaciji učenika osnovnih škola utvrdili da su nesređeni odnosi u primarnoj sredini jedan od faktora koji dovode do slabog uspjeha djece u školi. Obiteljska atmosfera nije povoljna kada su međusobni odnosi članova obitelji emocionalno hladni, kada su učestali verbalni i tjelesni sukobi. Poremećeni odnosi u užoj socijalnoj sredini jedan su od faktora koji dovode do bježanja od kuće i iz škole (Petrović i Radovanović, 1977.). Malewska (prema Bujanović-Pastuović, Mejovšek i Uzelac, 1984.) je utvrdila da postoji značajna povezanost između pomanjkanja pozitivnih afektivnih odnosa u obitelji i neuspjeha djeteta u školi. Što su afektivni odnosi lošiji, to je i veća vjerojatnost delinkventnog ponašanja, a naročito onda kada uz negativne odnose postoji i tjelesno kažnjavanje djeteta. Na uzorku maloljetnih recidivista, reprezentativnom za teritorij Hrvatske, Vrgoč (1977.) je utvrdio da postoji značajna povezanost između napuštanja škole i težine poremećenosti odnosa u užoj socijalnoj sredini. Povezanost je još i viša kada se radi o trajnom nepolaženju škole, tj. trajnom prekidu školovanja. Najteži poremećaji u toku školovanja nastaju kod onih maloljetnih recidivista u čijoj užoj socijalnoj sredini postoje uz verbalne i stalni

tjelesni sukobi.

Uz poremećene odnose vrlo se nepovoljno na razvoj djece i maloljetnika odražava prisustvo socijalno-patoloških pojava u njihovoj užoj socijalnoj sredini. Često se poremećeni odnosi u obitelji javljaju zajedno sa socijalno-patološkim pojavama. Kada su u obitelji prisutne socijalno-patološke pojave odnosi su gotovo uvijek poremećeni. U prvom redu to je slučaj kada se radi o najučestalijoj socijalno-patološkoj pojavi - alkoholizmu. Prema rezultatima istraživanja Vrgoča (1977.) i Poldrugač, Mikšaj-Todorović (1989.) može se zaključiti da se prisustvo alkoholizma u obitelji (pretežno je otac alkoholičar) nepovoljno odražava na tok školovanja maloljetnih delinkvenata. Što su zapaženi teži poremećaji u toku školovanja maloljetnika, to je bila i veća učestalost alkoholizma u užoj socijalnoj sredini. Najteži poremećaji u toku školovanja postojali su u najvećem relativnom broju upravo kod onih maloljetnika koji žive u obiteljima u kojima su uz oca i ostali članovi obitelji alkoholičari.

U kolikoj mjeri su socijalno-patološke pojave u obitelji povezane s poremećajima u ponašanju njihove djece, i to osobito onim koji se odnose na izbjegavanje školskih obaveza, pokazalo je i istraživanje Z. Poldrugač (1990.). U tom istraživanju su poremećaji u ponašanju u obliku prosjačenja, izbjegavanja pohađanja škole i skitnje formirali poseban kanonički faktor čiji je par u prostoru psiho-socioloških karakteristika dominantno određen nekim socijalno-patološkim pojavama u obitelji. Navedeni poremećaji u ponašanju najčvršće su vezani uz nerad i skitnju obaju roditelja, osobito majke, a ostale karakteristike iz ovog skupa koje značajnije utječu na formiranje tog kanoničkog faktora sekundarni su efekti životnog stila pripadnika marginalnih grupa u kojima su nerad i skitnja znatno češće prisutni nego u cjelokupnoj društvenoj populaciji. Prema tome, na osnovi ovih relacija, može se reći da približno isti usvojeni stavovi

prema društvenim obavezama kao i odnosa prema radu, generiraju kod roditelja i njihove djece približno slične fenomene ponašanja. Oni se kod roditelja manifestiraju kroz nerad, a kod njihove djece kroz prosjačenje i izbjegavanje školskih obaveza.

4.KARAKTERISTIKA TERITORIJA

Suvremena sociološka i kriminološka istraživanja maloljetničke delinkvencije u gradovima (Todorović, 1970.; Uzelac, 1980; Petrović, Radovanović, 1977.) obimno koriste ekološke modele za utvrđivanje prostorne distribucije kako socijalno-patoloških pojava, tako i kriminaliteta mladih. Veliko metodološko značenje tim istraživanjima daje utvrđivanje prostorne distribucije određene pojave prema njenoj dinamici i učestalosti kretanja, koncentraciji i raznim kvalitativnim obilježjima. Iz brojnih istraživanja kriminaliteta i drugih negativnih pojava došlo se do saznanja da određene sredine pojedinih područja i gradskih četvrti utječu na razvoj delinkvencije. Konkretna socijalna struktura i fizionomija određenih prostora sadrži pojedine negativne činioce koji mogu uvjetovati delinkvenciju u većem ili manjem obimu. U ovom pogledu ekološka proučavanja ruralnih i urbanih zajednica doprinijela su mnogo razvoju teorijskih obaveza prostorne strukture određenih oblasti i gradova. Naravno veliki značaj imaju ekološki obrasci za izučavanje strukture velikih gradskih aglomeracija u kojima se formiraju kriminalni i delinkventni prostori. Utvrđivanje ovih prostora je veoma važno i za lokaciju određenih vrsta delikata. Kriminalitet se, dakle, neravnomjerno i različito ispoljava po pojedinim užim i širim prostorima. Te razlike u ispoljavanju kriminaliteta i socijalne patologije uopće, često se traže u različitim ispoljavanju ekonomskih, socio-kulturnih, povjesno-tradicionalnih, sociodemografskih, religioznih i drugih faktora i utjecaja koji daju pečat određenim prostorima. Uslijed različitog djelovanja tih činilaca, na pojedinim područjima se intenzivnije ispoljava

djelovanje kriminogenih utjecaja, pa se stoga na njima lakše rađa kriminalna aktivnost.

Ispitivanja su pokazala da stupanj maloljetničke delinkvencije ovisi i od određenog tipa prostora, tj. od stupnja delinkventnosti tog prostora. Tako je u studiji "Prestupništvo maloljetnika u industrijskim naseljima" (Todorović i dr., 1966.) dobiveno relativno više maloljetnih prestupnika u većim industrijskim gradovima, gdje je utvrđen i veći broj maloljetničkih bandi u odnosu na manje gradove. Nadalje, utvrđeno je da sa stupnjem rasta naselja (migracijom) raste i broj delinkvenata koji nisu rođeni u mjestu manifestacije delikta, a da se manje povoljna pozicija pojedinca u okviru socijalne strukture javlja kao relevantan element porasta stupnja maloljetničke delinkvencije u dotičnoj sredini.

Poremećaji toka školovanja, a naročito bježanja iz škole, i ostali oblici poremećaja u ponašanju, uglavnom slijede teritorijalnu distribuciju kriminaliteta. Tako su Petrović i Radovanović (1977.) dobili najveću korelaciju s učestalošću bježanja iz škole od skupa varijabli koje opisuju razinu ekonomskog i socio-kulturnog razvoja mjesta u kojem ispitanik živi. Te su korelacije pokazale da više bježe iz škole maloljetnici koji žive u mjestima s višom razinom socio-kulturne razvijenosti, razvijenijim komunikacijama, teritorijalno većim mjestima s većim brojem stanovnika. Poznato je da ekonomski i socio-kulturni razvoj sredine življenja omogućava socio-kulturnu mobilnost čitave obitelji, a posebno maloljetnika, izaziva poteškoće adaptacije, nakon čega slabi obiteljsku kontrolu, povećava nesporazume između roditelja i djece, te utječe i na češće javljanje poremećaja u toku školovanja.

Istraživanje "Fenomenološke, demografske i socijalne karakteristike kriminaliteta djece i maloljetnika na području Hrvatske" (Singer, Poldrugač, Mikšaj-Todorović, 1987.) išlo je u prilog konstataciji da su značajniji poremećaji toka školovanja maloljetnih

delinkvenata karakterističniji za područja koja su sjedišta okružnih sudova, odnosno za ona s većim brojem stanovnika.

4.1 Tok školovanja maloljetnih delinkvenata u Zagrebu

Pristupajući analizi karakteristika školovanja maloljetnih delinkvenata, autori ovog rada su pošli od poodavno stečenih spoznaja, prema kojima su teškoće na planu školovanja maloljetnih delinkvenata samo ukupan rezultat niza nepovoljnih elemenata koji su u pravilu opterećivali maloljetnika u njegovu razvoju. Taj razvoj je, dakako, u nekim svojim bitnijim fazama već završen i prije samog početka školovanja. Karakteristike ličnosti maloljetnika, njegove obiteljske prilike i karakteristike njegove uže i šire okoline, nisu mogle biti neznačajne i za buduće školovanje maloljetnika. Ukratko, kada je maloljetnik, čiji je razvoj opterećen brojnim nepovoljnim elementima i okolnostima, uključen u odgojno-obrazovni proces, on u njega unosi niz elemenata koji su već unaprijed mogli biti označeni manje ili više ozbiljnim preprekama za uspješniju realizaciju brojnih ciljeva odgojno-obrazovnog procesa. Škola se prema tim preprekama mogla postaviti vrlo različito, a bez sumnje se trebala postaviti tako da računajući s njma i ulažući napore u njihovo prevladavanje, realizira ciljeve odgojno-obrazovnog procesa.

Temeljna je namjera autora ovog rada bila nastojanje da se ukaže na povezanost (ovdje ima puno raloaga da se govori i o međuzavisnosti) između, s jedne strane različitih karakteristika poremećaja u ponašanju kod maloljetnih delinkvenata (agresivnost u kući, školi i odgojnoj ustanovi, agresivnost na javnom mjestu, prekomjerno konzumiranje alkohola, skitnja, bježanje od kuće i iz odgojne ustanove, prosjačenje, tapkarenje) i različitih karakteristika obitelji maloljetnika, s posebnim naglaskom na socioekonomski status tih obitelji i njihovu patologiju, te s druge strane, karakteristika toka školovanja maloljetnih delinkvenata, s posebnim

naglaskom na socioekonomski status tih obitelji i njihovu patologiju, te s druge strane, karakteristika toka školovanja maloljetnih delinkvenata, s posebnim naglaskom na poremećaje toka školovanja (stupanj školske sprema, ponavljanje razreda, bježanje iz škole, mijenjanje škole, prekidanje školovanja i napuštanje školovanja).

Razumljivo, ovdje izložene karakteristike poremećaja toka školovanja maloljetnih delinkvenata mogu biti posljedica niza elemenata, dakle niza uzroka, uvjeta i povoda, a među njima, po pretpostavci autora, temeljenoj na niz praktičnih iskustava i teorijskih spoznaja, naročito onih koji su locirani u sektoru ovdje spomenutih oblika poremećaja u ponašanju, sektoru socioekonomskog statusa njihovih obitelji, i posebno sektoru omeđenom sociopatološkim pojavama u njihovim obiteljima. U uzorak na kojem je izvršeno ispitivanje uključene su sve osobe koje su u trogodišnjem razdoblju (1977. - 1979.) prijavljene javnim tužiteljstvima u Zagrebu zbog krivičnog djela počinjenog prije navršene 18. godine života, a da im je mjesto stalnog boravka na području Zajednica općina Zagreb. Takvim je pristupom definiran uzorak koji broji 1575 djece i maloljetnika.

Analizirajući povezanost toka školovanja maloljetnih delinkvenata s oblicima poremećaja u njihovom ponašanju dobiveni su u osnovi očekivani rezultati.

Sve varijable toka školovanja značajno su povezane sa svim modalitetima skitnje. Smjer relacija pokazuje da ona djeca i maloljetnici koji se odaju bilo kojem modalitetu skitnje, znatno češće, u odnosu na ukupan uzorak djece i maloljetnika delinkventnog ponašanja, zaostaju u procesu školovanja. Najveći poremećaji u toku školovanja utvrđeni su kod one djece i maloljetnika koji skiću noću i onih koji skiću izvan područja Zagreba. Posebno treba istaći učestalost ponavljanja razreda i prekida školovanja, što ima za posljedicu vrlo nisku obrazovnu

razinu ove djece i maloljetnika (46,2% ispitanika ponavljalo je razred, 22% ih je prekidalo školovanje, a 2,1% ih nije niti bilo obuhvaćeno školovanjem).

Bježanje iz škole, kako u ranijim godinama tako i u godini ispitivanja, najtežnje je povezano s različitim modalitetima skitnje, a to se moglo i pretpostaviti budući da je riječ o oblicima poremećaja u ponašanju koji stoje u uzajamnom odnosu.

Bježanje od kuće i bježanje iz odgojne ustanove su oblici poremećaja u ponašanju koji se nerijetko identificiraju sa skitnjom, a koji su također značajno povezani s poremećajima u toku školovanja maloljetnika. Općenito se može konstatirati da postoje teži poremećaji u toku školovanja kod one djece i maloljetnika koji bježe iz odgojne ustanove. Jednim dijelom to je posljedica nepovoljnih uvjeta u kojima se odvijao proces socijalizacije djece i maloljetnika u toku djetinjstva, što je bio i pretežan razlog njihova upućivanja u ustanovu. Poremećaji u toku školovanja kod djece i maloljetnika koji bježe iz ustanove ili od kuće sasvim su razumljivi, pošto se istovremeno javlja i bježanje iz škole, prekidanje, odnosno napuštanje školovanja, a u cijelom tom procesu dominira zapravo neudovoljavanje zahtjevima škole, što ima često za posljedicu ponavljanje razreda.

Djeca i maloljetnici koji ispoljavaju agresivnost u kući, školi, odgojnoj ustanovi ili na javnom mjestu, učestalije imaju teškoće u toku školovanja. Po svemu sudeći, radi se o jedinstvenom fenomenu agresivnog ponašanja, tj. oni koji se agresivno ponašaju u spomenutim situacijama, tako se ponašaju u bilo kojoj situaciji. Neuspjeh u školi se može, jednim dijelom, pripisati i nedovoljnoj toleranciji nastavnika na agresivne istupe učenika i sankcioniranju kroz strože ocjenjivanje ili u težim slučajevima kroz isključivanje iz škole.

Prekomjerno konzumiranje alkohola, iako prema dobivenim podacima relativno rijetka pojava, (6,2%) zaslužuje punu pažnju zbog toga što kod znatnog broja maloljetnika pos-

toji sklonost ka konzumiranju alkoholnih pića, a prema nekim podacima je upravo u posljednje vrijeme prekomjerno konzumiranje alkohola od strane maloljetnika u naglom porastu. Rezultati ovog istraživanja sasvim jasno pokazuju da se uz prekomjerno konzumiranje alkohola javljaju poremećaji u školovanju, što ne začuđuje kada se zna kakve sve štetne zdravstvene i socijalne posljedice nastaju uslijed učestalog opijanja.

Tapkarenje je relativno rijedak oblik poremećaja u ponašanju. Djeca i maloljetnici koji tapkare također zaostaju u školovanju. Vrlo je vjerojatno da tapkarenje nije jedinstvena pojava, već pojava uz koju se vežu i drugi oblici poremećaja u ponašanju, napose socijalno-patološki, a u tom sklopu posebno bježanje od kuće i skitnja, te nadalje, nepovoljna konfiguracija primarnog socijalnog polja. Prema tome, značajne relacije između poremećaja u toku školovanja i tapkarenja nisu toliko rezultat tapkarenja kao aktivnosti nedozvoljenog preprodavanja, već ponajprije ostalih asocijalnih ponašanja i nepovoljnosti koje postoje kod osoba koje se bave tapkarenjem.

Kod prosjačenja se, isto kao i kod tapkarenja, radi o izuzetno složenoj fenomenologiji. Uz prosjačenje se u pravilu javljaju i druge asocijalne pojave, a naročito socijalno-patološko ponašanje u primarnoj socijalnoj sredini maloljetnika, kao što je npr. skitnja i nerad, kriminalno ponašanje i sl. U ovom su istraživanju utvrđene značajne veze većine varijabli toka školovanja (izuzetak je mijenjanje škole) i prosjačenja. Smjer veza ukazuje na značajnije prisustvo poremećaja u toku školovanja kod one djece i maloljetnika koji prosjače, a etiološki faktori se uglavnom nalaze u poremećajima primarnog socijalnog polja.

Na temelju izloženoga moguće je konstatirati kako analiza relacija toka školovanja delinkventne djece i maloljetnika i prisustva poremećaja u ponašanju jasno pokazuju da se poremećaji u ponašanju i

poremećaji u školovanju javljaju paralelno, bez obzira o kojim se poremećajima u ponašanju radi. Djeca i maloljetnici s poremećajima u ponašanju teško se adaptiraju na zahtjeve i obaveze koje pred njih postavlja škola. Sve su to razlozi zbog kojih je i poremećaje u toku školovanja potrebno u izvjesnom smislu tretirati pojedinim oblicima poremećaja u ponašanju djeteta u školskoj situaciji, te im je upravo stoga neophodno pokloniti dužnu pažnju uzimajući u obzir, kao i kod drugih oblika poremećaja u ponašanju, njihovu izuzetno složenu fenomenologiju i etiologiju.

Razmatrajući povezanost obiteljskih prilika s tokom školovanja maloljetnih delinkvenata, a u namjeri da se prvenstveno ukaže na one obiteljske prilike koje su posebno značajne za karakter obiteljske atmosfere kao temeljnog etiološkog faktora poremećaja u ponašanju kod djece i maloljetnika vezanog za obitelj, u istraživanju je posebno razmatran spektar pitanja u vezi sa socio-ekonomskim statusom obitelji djece i maloljetnika, te spektar pitanja u vezi sa socio-patološkim pojavama u obitelji.

U analizi socio-ekonomskog statusa obitelji posebna je pažnja poklonjena strukturalnim karakteristikama obitelji u kojima su rođena djeca i maloljetnici, takvim karakteristikama obitelji u kojima su pretežno odrasli, pitanjima mobilnosti obitelji, obrazovanju roditelja, zaposlenosti roditelja, te stambenim prilikama i ekonomskom standardu obitelji. Dobiveni rezultati su, u cjelini uzevši, također potvrdili očekivanja istraživača.

Dostignuti stupanj školske spreme, odnosno stupanj obrazovanja kojeg je maloljetnik postigao u času prijave javnom tužiteljstvu, u pravilu je niži kod djece i maloljetnika koji su rođeni kao vanbračna djeca, koji imaju više braće i sestara, koji ne žive u vlastitoj obitelji, koji žive u domaćinstvu s većim brojem osoba, čiji roditelji ne žive zajedno, čiji je barem jedan roditelj doselio u Zagreb, koji su u Zagreb doselili iz ruralne sredine i koji su u samom Zagrebu češće mijenjali mjesto boravišta, čiji su roditelji niskog

stupnja obrazovanja, uz to i nezaposleni, koji stanuju u skromnijim stambenim uvjetima i kod kojih je materijalni standard obitelji najniži. Slični su rezultati dobiveni i u odnosu na analizirane karakteristike poremećaja toka školovanja maloljetnika, što je i razumljivo s obzirom na to da je dostignuti stupanj školske spremne, odnosno stupanj obrazovanja u koji su uključeni, zapravo posljedica njihova dotadašnjeg školovanja koje je opterećeno analiziranim vidovima poremećaja. Stoga je moguće iznijeti jedinstvenu konstataciju prema kojoj je niži socio-ekonomski status obitelji u pravilu povezan s raznovrsnijim vidovima poremećaja toka školovanja kod djece i maloljetnika.

Pitanja karaktera interpersonalnih odnosa u obiteljima djece i maloljetnika u istraživanju je posvećena posebna pažnja i to napose s aspekta poremećaja tih odnosa. Dakako, poremećeni interpersonalni odnosi u obiteljima djece i maloljetnika pokazali su se relevantnim za sve vidove poremećaja toka njihova školovanja. Pokazalo se, također, da su takvi, dakle poremećeni, interpersonalni odnosi u obiteljima relativno dugotrajniji, te su upravo stoga i mogli ostaviti tako nepovoljne posljedice na planu školovanja djece i maloljetnika. Poremećaji toka školovanja, što je također sasvim u skladu s očekivanjima, naročito su karakteristični za maloljetnike u čijim su obiteljima opažene svađe (učestala i intenzivna verbalna razračunavanja), te tjelesna razračunavanja.

Alkoholizam u obitelji maloljetnika, i to ne samo onaj koji je označen kao alkoholizam oca, također se pokazao značajnim za poremećaje toka školovanja maloljetnih delinkvenata. Postoje brojni razlozi za pretpostavku o naročitom značaju alkoholizma majke za cjelokupno ponašanje djece, pa i ono koje se tiče njihova školovanja.

Skitnja, nerad, promiskuitet, prostitucija i kriminalitet u obiteljima delinkventne djece i maloljetnika relativno su manjeg opsega, ali i takvi ukazuju na neophodnost stručne i šire

društvene pomoći takvim obiteljima ukoliko se nastoji podići uspješnost školovanja njihove djece.

4.2. Kriminalitet maloljetnika na području Zajednice općina Varaždin

Ovaj rad prikaz je stanja, kretanja, obima i strukture kriminaliteta djece i maloljetnika na području Zajednice općina Varaždin. Prezentiranjem čitavog niza podataka o teritorijalnim karakteristikama kriminaliteta maloljetnika, odnosa u njihovim obiteljima, prisustvu alkoholizma njihovih očeva, te ponavljanju razreda u toku školovanja, željela se utvrditi njihova povezanost s podacima o ličnosti i ponašanju maloljetnih delinkvenata, njihovim obiteljskim i školskim prilikama, načinom korištenja slobodnog vremena, te intenzitetom i oblicima intervencija ustanova i službi socijalne zaštite.

Za ovu priliku osvrnut ćemo se na dio rezultata koji se odnose na tok i probleme u školovanju maloljetnika.

Uzorak na kojem je istraživanje vršeno činili su maloljetni počinitelji krivičnih djela koji su u 1980. godini prijavljeni Javnom tužiteljstvu u Varaždinu, a stalnog su mjesta boravišta na području Zajednice općina Varaždin. Tako definiran uzorak sastojao se od 227 ispitanika i to iz Varaždina 61, Čakovca 122 i ostalih općina 44.

U pogledu karakteristika ličnosti i ponašanja maloljetnih delinkvenata na području Zajednice općina Varaždin, konstatirano je da su maloljetni ispitanici s negativnim ili u najmanju ruku nepoželjnim takvim karakteristikama relativno znatno prisutniji u onom dijelu teritorija Zajednice općina koji karakterizira veći stupanj urbaniziranosti, industrijaliziranosti i sve većeg naseljavanja, a to su teritoriji samih gradova Varaždina i Čakovca. Za Varaždin, kao sjedište Okružnog suda, kulturno središte sa najmanjim učešćem poljoprivrednog stanovništva i najmanjim zaostajanjem po stopi zaposlenosti u čitavoj Zajednici općina, te kao velikom industrijskom centru, karakteristično je da maloljetni počinitelji krivičnih djela pokazuju izrazite crte neurotskog

ponašanja, s jedne strane, i bježanje od kuće kao oblik poremećaja u ponašanju, s druge strane.

Područje Čakovca, s nešto skromnijom industrijskom proizvodnjom, nešto više poljoprivrednog stanovništva, vrlo karakteristično po prenaseljenosti, ali također i po broju stanovnika zaposlenih izvan područja Zajednice općina, a naročito u inozemstvu, te kao izrazito poželjan cilj migracija stanovnika sa sela, obzirom na karakteristike ličnosti i ponašanja maloljetnih delinkvenata prednjači po tome što su kod tih osoba naročito izražene agresivne crte ličnosti, prekomjerno konzumiranje alkohola, skitnja, prosjačenje i druženje s asocijalnim osobama. U ostalom dijelu teritorija Zajednice općina, koji ima izrazito ruralna obilježja, maloljetni počinitelji krivičnih djela relativno najmanje ispoljavaju nepoželjene crte ličnosti i ponašanja. Objašnjenje tome može se naći i u specifičnostima života ovakve sredine, a naročito obiteljskog života. Radi se o manjim zajednicama, gdje su stanovnici više orijentirani jedni na druge pa tako i bolje obaviješteni jedni o drugima. Tako i mladi članovi zajednice potpadaju pod jaču kontrolu socijalne sredine.

Problemi u procesu školovanja ispitanika na ovom području veoma su prisutni obzirom da je gotovo jedna trećina njih (27,3%) napustila školu, kod nešto više od jedne trećine prisutne su razlike između kronološke i obrazovne dobi (38,3%), kod jedne trećine prisutno je ponavljanje razreda (33,1%), a kod jedne trećine bježanje iz škole (34,4%). Kod nekih je ispitanika došlo do kumulacije problema u školovanju.

Nadalje, treba izdvojiti područje Čakovca kao ono gdje su ti problemi relativno prisutniji nego na području Varaždina i ostalog dijela Zajednice općina. To se svakako može dovesti u vezu s podacima po kojima se ispitanici s tog područja nalaze u mnogo nepovoljnijoj situaciji obzirom na ličnost i ponašanje, ali i na obiteljske prilike i naročito na javljanje patoloških pojava u obitelji.

Kao što je poznato, obitelji u kojima je prisutan alkoholizam, a takvih je na promatranom uzorku 36%, karakterizira izrazito loša obiteljska atmosfera ispunjena permanentnim sukobima koji dovode do stalne napetosti i izvorišta su mnogobrojnih frustracija njenih članova. Takva situacija, osobito kod odrasle djece, često izaziva agresivnost i prezir prema roditelju alkoholičaru, te se takva djeca nerijetko razvijaju kod nesigurne, frustrirane i emocionalno oštećene ličnosti.

Rezultati su pokazali da su u najnepovoljnijem položaju upravo ispitanici u dobi mladih i starijih maloljetnika obzirom da se te dobne skupine najčešće nalaze među djecom alkoholičara. Nadalje, dobiveno je da djeca alkoholičara relativno dvostruko češće ispoljavaju agresiju u svom ponašanju od djece čiji očevi ne piju prekomjerno, što svakako, barem jednim dijelom stoji u vezi s prihvaćanjem agresivnog modela ponašanja koji je najčešće prisutan u obiteljima alkoholičara.

U pogledu toka i problema u toku školovanja maloljetnih delinkvenata čiji očevi prekomjerno piju, rezultati su pokazali da takvi maloljetnici daleko češće ponavljaju razred i to dva ili više puta, da se kod njih daleko češće nailazi na značajniju razliku između obrazovne i kronološke dobi, te da značajno češće nego maloljetnici čiji očevi ne piju prekomjerno ispoljavaju poremećaj u odnosu prema školi u obliku bježanja iz škole. Vrlo je vjerojatno da dijete iz obitelji u kojoj se roditelji odaju alkoholu, a pri tome su skloni neradu i izbjegavanju radne obaveze, neće imati pozitivan stav prema radu, a tako i prema svojim školskim obavezama, te da će ispoljavati poteškoće u toku školovanja. Baveći se proučavanjem uspjeha u toku školovanja maloljetnih delinkvenata utvrđene su razlike između onih koji ponavljaju razred i onih koji to ne čine u čitavom nizu karakteristika. Ponavljanje razreda prisutno je kod 46,7% ispitanika.

Tako je dobiveno da razred najčešće ponavljaju mladi maloljetnici, tj. oni u dobi

od 14 do 16 godina života. Naprotiv, stariji maloljetnici, kod kojih je očekivan znatno veći udio ponavljača, najčešće ne ponavljaju razred, a ako ga ponavljaju to najčešće čine samo jednom. Maloljetni delinkventi koji ponavljaju razred tokom svog školovanja, a naročito oni koji razred ponavljaju više puta, češće nego neponavljači ispoljavaju agresivnost u svom ponašanju. Iako školska situacija i doživljaj neuspjeha koji se javlja kod maloljetnika koji ponavlja razred ni u kom slučaju nije jedini generator javljanja agresije, svakako da je konstantno doživljavanje neuspjeha i višekratno ponavljanje razreda pogodno tlo za razvoj nekih agresivnih crta ličnosti.

Značajne razlike između ponavljača dobivene su i u pogledu njihovih obiteljskih prilika. Najpovoljnija je školska situacija onih maloljetnika koji žive uz oba roditelja, dok maloljetnici koji žive samo s jednim roditeljem znatno češće ispoljavaju neuspjeh u nastavi i to ispoljen kroz višestruka ponavljanja razreda. Nadalje, u pogledu uspješnosti u toku školovanja u povoljnijoj su situaciji maloljetnici koji žive u brojčano manjim obiteljima s manjim brojem djece, zatim u obiteljima višeg ekonomskog statusa i čiji očevi imaju višu školsku spremu. Tako je iz obitelji iznadprosječnog ekonomskog statusa samo jedan ispitanik ponavljao razred, a među onima čiji očevi imaju višu ili visoku školsku spremu nije bilo niti jednog ponavljača. Očito da je uspjeh maloljetnika u školovanju vezan, između ostalog, i uz strukturu, odnosno socio-ekonomski status njihovih obitelji, te uz socijalnu stratifikaciju kojoj te obitelji pripadaju i to na način da se uz povoljniji socio-ekonomski status veže i povoljniji školski uspjeh njihove djece. Intenzitet poremećenosti obiteljskih odnosa također utječe na učestalost ponavljanja razreda, te će maloljetnici iz obitelji s izrazito poremećenim odnosima koje karakteriziraju svađe i tjelesna razračunavanja češće imati znatnijih poteškoća u prilagođavanju školskim obavezama, što se onda očituje i

u češćim ponavljanjima razreda.

Varijable koje su najviše povezane s ponavljanjem razreda su one koje se odnose na mijenjanje škole i bježanje iz škole. Tako su rezultati pokazali da su ispitanici koji su ponavljali razred, a naročito oni koji su to činili više puta, znatno češće mijenjali škole i bježali iz njih. Maloljetnici koji su dva, tri ili više puta ponavljali razred gotovo su u pravilu bježali iz škole. Poremećaji u ponašanju izraženi u bježanju iz škole očito su, stoga, u uskoj vezi s ponavljanjem razreda. Odatle proizlazi da pravovremeno reagiranje na svako ispoljavanje neuspjeha kod učenika u školi može značajno doprinijeti u preveniranju bježanja i napuštanja škole.

Uspješni učenici se od manje uspješnih ili neuspješnih učenika statistički značajno razlikuju obzirom na organizaciju svog slobodnog vremena. Manje uspješni učenici, a naročito oni koji su više puta ponavljali razrede, gotovo isključivo participiraju među maloljetnicima koji nikada svoje slobodno vrijeme ne provode organizirano u nekim klubovima, a samo se izuzetno rijetko nalaze među onima koji ponekad odlaze na ljetovanja i zimovanja, dok ih među onima koji često na taj način provode svoje praznike uopće i nema.

Nadalje, služba socijalne zaštite češće je intervenirala i prema maloljetniku i prema članovima njegove obitelji, kao i samo prema članovima obitelji, u slučajevima kada je maloljetnik ispoljavao veće teškoće u toku školovanja izražene u češćem ponavljanju razreda. Porastom broja ponavljanja razreda maloljetnih delinkvenata raste i broj intervencija i mjera socijalne zaštite poduzetih bilo prema samim maloljetnicima bilo prema njihovim obiteljima. Ti rezultati su i razumljivi obzirom da je poznata činjenica da je cjelokupna obiteljska situacija maloljetnih delinkvenata koji uz to još i ispoljavaju neuspjeh u toku svog školovanja vrlo nepovoljna te iziskuje sveobuhvatniju intervenciju društvenih institucija.

4.3. Problemi školovanja maloljetnih delinkvenata u Puli i Rijeci

Analiza je sačinjena na uzorku od 350 djece i maloljetnika koji su u toku 1980. godine prijavljivani javnim tužiteljstvima u Rijeci i Puli zbog izvršenja nekog krivičnog djela, a stalnog su boravišta na području jedne od spomenutih općina. U radu se nastojalo utvrditi da li i u kojem pravcu postoji veza između varijabli o toku školovanja s jedne, te sociodemografskih karakteristika, oblika ponašanja, socio-ekonomskog stausa i patologije obitelji, s druge strane.

Rezultati ovog istraživanja pokazuju da su razni indikatori uspješnosti toka školovanja međusobno usko povezani, a to znači da veće razlike između kronološke i obrazovne dobi upućuju na veću učestalost bježanja iz škole, prekidanja školovanja, mijenjanja škole i ponavljanja razreda. Nadalje, bježanje od kuće ili iz odgojne ustanove, skitnja, druženje s osobama asocijalnog ponašanja i promiskuitet, češće se susreću kod ispitanika čija je obrazovna dob niža od kronološke, te kod ispitanika koji bježe iz škole.

Mijenjanje škole i bijeg iz škole su u pozitivnoj korelaciji. Utvrđenu povezanost donekle remeti onaj dio maloljetnika koji u trenutku ispitivanja nisu pohađali školu (u toj skupini maloljetnika je bijeg iz škole karakteristična pojava i oni su školu zapravo i definitivno napustili u prvom redu zbog razloga koji i inače maloljetnike motivira na bijeg iz škole - doživljaj frustracije u školi zahvaljujući neuspjehu u savladavanju školskog gradiva, sukobu s nastavnicima, zahtjevima za disciplinom i sl.).

U traženju odgovora na pitanje: zašto oni maloljetnici koji mijenjaju školu češće bježe iz nje (pitanje bi se moglo i obrnuto postaviti), jedan od mogućih odgovora je ponovno u poteškoćama oko adaptacije na novu sredinu nakon teritorijalne mobilnosti (migracije) maloljetnika. Manje je vjerojatna pretpostavka da maloljetnici nakon učestalog bježanja iz škole donesu odluku da promijene školu koja im ne odgovara (iako

ima i takvih slučajeva). Rezultati do kojih su došli Petrović i Radovanović (1977.) govore u prilog prve hipoteze, gdje je teritorijalna mobilnost maloljetnika (i njegove obitelji) i sve negativnosti koje iz nje mogu proizaći, osnovni generator bježanja iz škole. Drugim riječima, bijeg iz škole je zapravo manifestacija nepovoljnog stanja u mikrosredini maloljetnika, znak poremećenog procesa socijalizacije koji je, štoviše, kod jednog dijela maloljetnika ozbiljno ugrožen. Također ne treba zanemariti niti nepovoljne ekološke karakteristike teritorija na kojem maloljetnik živi, a to znači: postojanje devijantnih grupa, socijalno-patoloških pojava, nepostojanje organiziranih sadržaja za provođenje slobodnog vremena mladih itd. Geografska i socio- kulturna mobilnost obitelji ima to nepovoljnije djelovanje što je frekventnija. Potvrđeno je da maloljetnici s većim brojem promjena mjesta boravišta češće ponavljaju razrede, slabije uče, pokazuju manju spremnost da idu u školu, školu ranije napuštaju, ispoljavaju negativne stavove prema školi i češće pripadaju delinkventnim grupama. S obzirom na okolnost da se radi o karakteristikama koje se međusobno prožimaju u smislu da zaostajanje obrazovne dobi za kronološkom i bježanje iz škole s jedne strane i analizirani pojavni oblici poremećaja u ponašanju s druge, mogu biti i uzrok i posljedica, autori ukazuju na neophodnost paralelnog povezivanja i saniranja poteškoća učenika u samoj školi (neuspjeh u učenju i bježanje iz škole) kao i oblika poremećaja u ponašanju koji prethode ovim poteškoćama, prate ih ili slijede nakon njih.

Okolo trećine roditelja ispitanih maloljetnika ne živi zajedno. Iako je učestalost bježanja iz škole maloljetnika daleko češća u obiteljima gdje roditelji ne žive zajedno, relativno velik postotak onih koji dolaze iz obitelji čiji roditelji žive zajedno, a manifestiraju bježanje iz škole, ukazuje da razloge bježanja iz škole treba tražiti u mnogim drugim faktorima obiteljskog života, ali i u okolnostima izvan obiteljskog kruga.

Jedan od razloga odvojenog života roditelja jest svakako razvod braka. Od oko 30% maloljetnika čiji roditelji ne žive zajedno njih oko 20% imaju roditelje koji su razvodom braka stekli taj status. Povezanost razvoda braka roditelja maloljetnih delinkvenata i maloljetnikovog bijega iz škole statistički je značajna.

Postojanje obaju roditelja uz istovremenu prisutnost u odgoju djeteta ili maloljetnika od strane obaju roditelja predstavlja, i prema rezultatima ovog istraživanja, okolnost koja je najpovoljnija za razvoj maloljetnika, odnosno iz takvih obitelji je najmanje maloljetnika bježalo iz škole i najmanje ih je imalo razlike između kronološke i obrazovne dobi. Među maloljetnicima iz obitelji sa slabim socio-ekonomskim statusom najviše participiraju oni koji bježe iz škole i kod kojih nailazimo na zaostajanje u toku školovanja. No, interesantan je podatak, koji ide u prilog novijim tumačenjima uloge visokog standarda u nastanku maloljetničke delinkvencije, da je nešto veći relativni broj maloljetnika iz obitelji iznad prosječnog standarda a koji bježe iz škole, nego je takvih u ukupnom uzorku.

U istraživanju je dobivena najizraženija povezanost poteškoća u toku školovanja maloljetnika s poremećenošću odnosa u obitelji, te s prekomjernim konzumiranjem alkohola od strane oca maloljetnika. Naime, što je intenzitet nepovoljnih odnosa u obitelji veći, veći je i intenzitet bježanja iz škole, te zaostajanja u toku školovanja maloljetnika. Veći intenzitet neuspjeha u toku školovanja ili pak poremećenog odnosa prema školi izraženog u bježanju iz škole, u pravilu prati intenzivniji i raznovrsniji angažman institucija i službi socijalne skrbi, te autori ukazuju na potrebu još čvršćeg povezivanja i suradnje tih institucija s institucijama odgoja i obrazovanja.

4.4. Škola i kriminalitet maloljetnika (Slavonsko-baranjska regija)

Istraživanje je provedeno na uzorku od 733 maloljetna počinitelja krivičnih djela koji su tokom 1980. godine prijavljivani okružnim ili

općinskim javnim tužiteljstvima u Slavonskoj Požezi i u Osijeku i stalnog su mjesta boravišta na području njihove mjesne nadležnosti. Istraživanje je imalo za cilj da analizira karakteristike toka školovanja maloljetnih delinkvenata, te povezanost tih karakteristika s pojavnim oblicima poremećaja u ponašanju, obiteljskim prilikama i načinom korištenja slobodnog vremena delinkventne djece i maloljetnika.

Maloljetni delinkventi s područja Regije imaju formalnu obrazovnu dob koja u relativno značajnoj mjeri zaostaje za kronološkom dobi (to je slučaj kod 41% ispitanika). Područja nadležnosti dvaju okružnih javnih tužiteljstava međusobno se značajno razlikuju u pogledu ove karakteristike. Stanje je, naime, značajno povoljnije na području nadležnosti OJT Osijek, gdje je zaostajanje obrazovne dobi za kronološkom karakteristično za 38,3% ispitanika, dok je na području nadležnosti OJT Slavonska Požega ta pojava karakteristična za 56% ispitanika.

Bježanje iz škole u Slavonsko-baranjskoj regiji relativno je nešto rjeđe zastupljeno nego u Republici Hrvatskoj u cjelini (33% prema 37% u RH). Povoljnije stanje u ovom pogledu posljedica je zapravo povoljnijeg stanja u osječkom području, dok je, s druge strane, bježanje učenika s područja Slavonske Požege još češće nego u Republici (38,6%).

U pogledu prisutnosti pojedinih oblika poremećaja u ponašanju kao i recidiviranja u vršenju krivičnih djela, rezultati su ukazali na izrazito nepovoljnu situaciju upravo onih maloljetnika koji zaostaju u toku školovanja, ponavljaju rezrede ili bježe iz škole.

Slično kao i druga istraživanja, i ovo je pokazalo da izrazito loš ekonomski status obitelji, između ostalih utjecaja, stoji u određenoj vezi s javljanjem neuspjeha kod njihove djece, iako siromaštvo ne mora, a niti ne djeluje u svim slučajevima na način da pospješuje javljanje određenih oblika poremećaja u ponašanju kod djece.

Gotovo trećina roditelja ispitanika ne žive zajedno. Maloljetni delinkventi razlikuju se

po uspjehu u toku školovanja obzirom na činjenicu žive li im roditelji zajedno ili ne. Naime, one kod kojih nema razlike između obrazovne i kronološke dobi relativno češće nalazimo u obiteljima koje su potpune, odnosno čiji roditelji žive zajedno, nego što takvih maloljetnika ima u ukupnom uzorku. Očito da i bježanje iz škole stoji u korelativnoj vezi s nepovoljnom obiteljskom strukturom, odnosno s činjenicom živi li maloljetnik s roditeljima, u odgojnoj ustanovi ili drugdje. Maloljetnici koji bježe iz škole relativno mnogo češće nego u ukupnom uzorku participiraju među onima koji su u vrijeme ispitivanja živjeli u nekoj odgojnoj ustanovi. Najpregnantnije razlike između ispitanika

koji ispoljavaju znatnije poteškoće u toku školovanja i onih koji tih poteškoća nemaju izražene su u interpersonalnim odnosima u njihovim obiteljima i u postojanju nekih socio-patoloških pojava u tim obiteljima, osobito u postojanju alkoholizma oca. Poremećeni odnosi u obiteljima ispitanika prisutni su u 37% slučajeva, a alkoholizam oca prisutan je kod 30% ispitanika. Na osnovi toga, autori ukazuju na potrebu intenzivnijeg bavljenja obitelji i oblicima socio-patološkog ponašanja i odraslih i djece, koje se ne može promatrati odvojeno, a čije saniranje, odnosno preveniranje, bi se značajno odrazilo i na kriminalitet djece i maloljetnika.

LITERATURA:

1. Bašić, J.: Tok školovanja prije izricanja odgojne mjere i uspješnost mjere. U: Odgoj i preodgoj djeteta i maloljetnika izvan institucije. Fakultet za defektologiju, Zagreb, 1990.
2. Bayer, M., Kljajić, S.: Diskriminacija triju grupa delinkventne djece formiranih prema vrsti i učestalosti delikata. Stručni skup psihologa "Dani Ramira Bujasa", Zagreb, 1974.
3. Bujanović-Pastuović, R., Mejovšek, M., Uzelac, S.: Tok školovanja maloljetnih delinkvenata u Zagrebu. Sveučilišni računski centar u Zagrebu. Zagreb, 1984.
4. Conger, J.J., Miller, W.C.: Personality, Social Class and Delinquency. John Wiley. New York, 1966.
5. Dobrenić, T.: Organizacija života i rada u zavodskom tretmanu maloljetnika. Krapinske Toplice, 1967.
6. Dobrenić, T., Poldrugač, V., Singer, M.: Porodične prilike maloljetnih delinkvenata. Defektologija, 1975. br. 1.
7. Galeša, M., Gartner, B., Palir, R.: Vzroci osipa v osnovnoj šoli. Poiskus ugotavljanja nekaterih etioloških faktorjev osipa v osnovnoj šoli z vidika otroka, družine in učiteljev. IV kongres psihologa Jugoslavije. Bled, 1971.
8. Grupa autora: Recidivizam djece i maloljetnika u SR Hrvatskoj. Fakultet za defektologiju. Zagreb, 1980.
9. Grupa autora: Problemi školovanja maloljetnih delinkvenata u Puli i Rijeci. Zagreb, 1982.
10. Grupa autora: Škola i kriminalitet maloljetnika (Slavonsko-baranjska regija) Zavod za prosvjetno pedagošku službu za područje Zajednice općina Osijek. Osijek, 1983.
11. Kovačević, V., Singer, M., Momirović, K.: Relacije između sankcija izrečenih maloljetnim izvršiocima krivičnih djela njihovog ponašanja u postpenalnom razdoblju. Defektologija, 1974. br. 1-2, str. 4-48.
12. Kovačević, V.: Efikasnost resocijalizacije maloljetnih delinkvenata koji pripadaju različitim taksonomskim skupinama određena na temelju njihovih psiholoških i socioloških karakteristika. Disertacija. Fakultet za defektologiju. Zagreb, 1976.

13. Mejovšek, M.: Povezanost između recidivizma i karakteristika školovanja mlađih punoljetnih počinitelja krivičnih djela. U: Delinkvencija mladih. Republički zavod za socijalni rad SRH. Varaždin, 1990.
14. Petran, Đ.: Patologija porodice maloljetnih delinkvenata u relaciji s pojavnim oblicima poremećaja u ponašanju i karakteristikama teritorija općine Novi Zagreb. Magistarski rad. Zagreb, 1987.
15. Petrović, M., Radovanović, D.: Porodica kao faktor neprilagođenog ponašanja omladine. Savjetovanje - Društveni konflikti i socijalistički razvoj Jugoslavije. Portorož, 1972.
16. Petrović, M., Radovanović, D.: Prestupništvo maloletnika, bežanje od kuće, bežanje od škole. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja. Beograd, 1977.
17. Pihl, R., O., Mc Larnon, L.D.: Learning Disabled Children as Adolescents. Journal of Learning Disabilities, 1984. Vol. 17. (96-100).
18. Poldrugač, Z.: Tok i uspjeh školovanja maloljetnih delinkvenata. U: Kretanje, karakteristike i aktualni problemi maloljetničke delinkvencije u SRH. RSIZ socijalne zaštite SRH. Zagreb, 1980.
19. Poldrugač, Z.: Relacije između nekih karakteristika toka školovanja i kriminalnog ponašnja djece i omladine na području Zagreba. Magistarski rad. Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb, 1981.
20. Poldrugač, Z.: Školovanje i zaposlenje maloljetnih delinkvenata u periodu prije i nakon zavodskog tretmana. Defektologija br. 1-2., Vol. 18. 1982. (179-187).
21. Poldrugač, Z., Mikšaj-Todorović, Lj.: Kriminalitet maloljetnika na području Zajednice općina Varaždin. Sveučilišni računski centar u Zagrebu. Zagreb, 1984.
22. Poldrugač, Z.: Pojavni oblici poremećaja u ponašanju maloljetnih delinkvenata u SR Hrvatskoj u relaciji s karakteristikama njihovih obitelji, korištenjem slobodnog vremena i poduzetim socijalno-zaštitnim intervencijama. Disertacija. Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb, 1990.
23. Singer, M., Momirović, K., Kovačević, V.: Kriteriji sudova pri izricanju sankcija maloljetnicima. Defektologija, 1976. br. 1-2, Vol. 12 (48-121).
24. Singer, M., Poldrugač, Z., Mikšaj-Todorović, Lj.: Kriminalitet djece i maloljetnika. Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb, 1987.
25. Todorović, A.: Prestupništvo maloletnika u Beogradu. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja. Beograd, 1970.
26. Todorović, A. i dr.: Prestupništvo maloletnika u industrijskim naseljima. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja. Beograd, 1966.
27. Uzelac, S.: Utjecaj ekološke strukture na modalitete kriminalnog ponašanja djece i omladine u Zagrebu. Disertacija. Defektološki fakultet Univerziteta u Beogradu. Beograd, 1980.
28. Viskić-Štaleb, N., Horga, S., Gredelj, M., Momirović, K.: Relacije kognitivnih i konativnih dimenzija i socioloških karakteristika kod maloljetnih delinkvenata. Defektologija, 1975. br. 2. Vol. 12. (20-55).
29. Vrgoč, I.: Školski neuspjeh i bježanje iz škole kod maloljetnika u kriminalnom povratu. Magistarski rad. Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb, 1977.
30. Vrgoč, I.: Odnosi u porodici i problemi u školovanju maloljetnih recidivista u SR Hrvatskoj. U: Kretanje, karakteristike i aktualni problemi maloljetničke delinkvencije u SR Hrvatskoj. RSIZ socijalne zaštite SRH. Zagreb, 1980.

EDUCATION OF JUVENILE DELINQUENTS AND SCHOOLING PROBLEMS

Summary

This paper presents a great number of domestic and foreign investigations which are discussing the connection between difficulties in schooling and juvenile delinquency.

This investigations are stressing out the positive connection between schooling success and crime of children and youth. Or in other words more obvious behaviour disturbances, more difficult modalities and more frequent delinquent activities, will disturb the schooling success of juvenile delinquents. This paper also presents some investigations which are pointing out higher and lower connection between particular family circumstances and schooling difficulties. Particular attention was given to the characteristics of theritory, while investigations mostly confirm thesis that the disturbances of schooling in general have territorial distribution of crime. This paper presents in details basic results of investigations of juvenile delinquent's schooling from the four regions in the Republic of Croatia.

KEY WORDS: schooling, juvenile delinquents, theritory